

УДК 37.042

Терлецька Л. П.
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка

ПІЗНАВАЛЬНИЙ ІНТЕРЕС ЯК ВИРІШАЛЬНИЙ ЧИННИК ДІЯЛЬНІСНОЇ АКТИВІЗАЦІЇ УЧНІВ

У статті проаналізовано інтерес як вирішальний чинник пізнавальної активності учнів. Розглянуто зв'язок між мотивами, потребами та стійкими інтересами, що стимулює особистість до дослідницької та пізнавальної активності, поглиблення знань, творчого ставлення до навчання.

Ключові слова: *мотив, потреба, інтерес, пізнавальна активність.*

На сучасному етапі відбувається трансформація освіти, внаслідок чого зміни, що мають місце у нашому суспільстві, перехід до ринкової економіки вимагають формування в учнівській молоді нового мислення, бачення перспективи і уміння орієнтуватися у виборі свого майбутнього. Пріоритетним завданням сучасної освітньої системи України є виховання всебічно розвиненої особистості, яка позиціонує себе світові, не боїться діалогу з навколишнім середовищем, почуває себе самодостатньою. Тому активна і творча самореалізація учнів – це те, на що сьогодні спрямовуються і зміст, і технології навчання та виховання.

Програма розвитку навчально-виховного процесу повинна базуватися на розумінні виняткової важливості пізнавальної активності учнів і їхньої самостійної діяльності. Водночас, зазначимо, що важливою умовою навчання є його перехід від інформатизації до розвитку. Проте найзразковіша організація шкільної роботи, найактивніша діяльність усього педагогічного колективу, звісно, приречені на невдачу, якщо учні байдужі до навчання, коли фактичні знання не збуджують їхньої фантазії, не впливають на почуття, не викликають радості пізнання. Таким чином, виховання пізнавального інтересу до навчальної діяльності є одним з головних чинників пізнавальної активності учнів, а також ефективності навчально-виховного процесу.

У науковій літературі питання пізнавального інтересу учнів отримало певне висвітлення. До педагогічної науки категорію інтересу відніс Я. А. Коменський. Борючись із схоластикою і середньовічним аскетизмом, він надавав інтересові у навчанні великого значення. Після Я. А. Коменського, ґрунтовний психолого-педагогічний аналіз категорії інтересу зробив у свій час Й.-Ф. Гербарт. Він вважав, що інтерес в педагогіці відіграє подвійну роль: з одного боку, – це мета виховання, з другого – принцип, який значною мірою визначає методику навчання і дидактику. А. Дістерверг наголошував, що новизна, різноманітність, контраст – збуджують інтерес. К. Д. Ушинський розглядав інтерес як засіб успішного

навчання, наголошуючи на його вагомій ролі в моральному розвитку особистості.

Зокрема, роль дитячих інтересів досліджували ще українські та російські педагоги кінця XIX – початку XX ст. М. І. Демков, Т. Г. Лубенець, О. П. Нечаєв, П. Ф. Каптерев та ін.

Такі зарубіжні вчені, як Дж. Дьюї, Дж.-Б. Кларк, Е.-Л. Торндайк, намагалися визначити найхарактерніші особливості цієї категорії та форми її вияву. Однак у їхніх працях відчувався своєрідний процес формалізації цієї проблеми, її роздрібленість, оскільки досліджувалися здебільшого інтереси різного плану – професійні, мистецькі, родинні тощо, тобто у відриві від цілісного формування особистості. У дослідженнях, в яких висвітлюється роль інтересу в навчально-виховному процесі (М. Ф. Беляєв, Л. І. Божович, Л. А. Гордон, Б. Г. Друзь, Н. Г. Морозова, М. Ф. Морозов, С. Л. Рубінштейн, С. Т. Шацький, Г. І. Щукіна та ін.) надається винятково важливого значення інтересу в навчально-виховному процесі, вихованню активного ставлення до знань і навчальної діяльності, що не можливе без розвитку допитливості, інтересу до пізнання.

Саме С. Т. Шацький був глибоко переконаний у тому, що центральною проблемою навчально-виховної роботи в школі має бути виховання у дітей стійкого інтересу до навчання. Для цього він пропонував наголошувати на ролі дитячого інтересу, самостійності, активності, ініціативи. За Л. А. Гордоном інтерес належить до мотивів людської діяльності і є глибоко усвідомленим виявом особистості.

Такі вчені, як Т. Г. Єгоров, Е. Ш. Натанзон, П. О. Рудін, О. Г. Ковальов, даючи визначення інтересу, стверджують, що його головною ознакою може бути тільки стійке позитивне емоційне ставлення особистості до об'єкта. Вони вважають емоції рушійною силою, що може активізувати і гальмувати процес пізнання, впливати на працездатність людини. Водночас сьогодні відсутні історико-педагогічні дослідження пізнавального інтересу як чинника діяльнісної активізації учнів у навчанні (друга половина XX поч. XXI ст.) та з'ясування особливостей цього чинника у науковій думці окресленого періоду.

Метою статті є розкрити сутність пізнавального інтересу як визначального чинника діяльнісної активізації учнів другої половини XX – початку XXI ст.

Оскільки навчання в школі є головним і вирішальним чинником систематичного впливу на школяра, на його думки і почуття, мотиви поведінки і навчання, сферу мислення, психічного стану і якостей особистості, то джерелом пізнавальної активності є потреби школярів у набутті знань, оволодінні засобами навчально-пізнавальної діяльності, в самоутвердженні, в самовираженні та ін. Саме тому в процесі навчання зароджуються і розвиваються пізнавальні інтереси і потреби, формується мотиваційна сфера і система пізнавальних цінностей. Опосередковане

пізнання учнем світу шляхом засвоєння набутих знань – це не лише прискорене, стиснуте в часі пізнання дійсності, а ще й процес формування особистості.

Як форма вияву духовних і матеріальних потреб особистості інтерес відіграє важливу роль у будь-якій її діяльності, адже не все однаково захоплює людину. Тому ставлення її до предметів і явищ навколишнього світу має вибіркоче спрямування. Інтерес людини насамперед пов'язаний з тим, у чому вона відчуває потребу, що для неї самої має значення, становить певний зміст. Лише в тому випадку, коли предмет, явище, подія, вид діяльності є для особи важливими, значними, вона з особливим захопленням пізнає його чи займається ним.

Інтерес позитивно стимулює всі без винятку психічні процеси і тим самим робить діяльність людини енергійнішою, ефективнішою. Пізнавальні потреби, що проявляються в інтересі, спонукають особистість активно шукати способи і засоби їх задоволення, стимулюють пізнавальну активність у здобуванні знань, сприяють поглибленню світогляду, викликають прагнення працювати, а отже, є важливою умовою творчого ставлення до праці. Інтерес є необхідним для творчості, він стимулює людину до дослідницької та пізнавальної активності.

Інтерес має досить складну психологічну структуру, чим і зумовлюється сила його впливу на розвиток особистості. О. І. Киричук підкреслює: "Інтерес не являє собою окремого конкретного психічного процесу, якими є наприклад, мислення, сприймання, пам'ять. Інтерес є певною формою зв'язку між потребами особистості і об'єктами, що їх задовольняють. У складному ставленні людини до предметного світу в органічній єдності взаємодіють емоційні, інтелектуальні і вольові процеси. Це і є основою сильного збуджувального впливу інтересу на розвиток різних психічних процесів (пам'яті, уваги, уваги тощо.)" [2, с. 16]. Тому пізнавальний інтерес розглядається як позитивний вибіркочий процес, націлений на формування спрямованості до пізнання об'єкта чи явища, до оволодіння видами діяльності, розширення світогляду і реалізації творчого потенціалу особистості.

На думку О. І. Киричук, чинниками, що викликають інтерес до навчання є сукупність предметів і обставин, які мають внутрішню якісну та кількісну визначеність і зумовлюють певне ставлення людини до здобування знань. А властивостями людини, що становлять суб'єктивний чинник інтересу, є її потреби, закладена в неї природою і суспільством програма життєдіяльності [2, с. 18]. У цьому зв'язку вчена виокремлює два види потреб: нижчі (природні), що задовільняють організм засобами та умовами, які необхідні для існування (їжею, водою, житлом, одягом та ін.) та вищі, що виявляють суспільну природу людини і виникають у процесі її трудової діяльності, у процесі розвитку суспільства. Звідси вищі потреби поділяються на матеріальні і духовні. Матеріальні й духовні потреби, які постійно

виявляються людиною у процесі її життя, стимулюють виникнення у неї емоційно забарвленого прагнення до задоволення і зумовлюють діяльність, спрямовану на задоволення цієї мети. В їх змісті та силі виявляється суб'єктивне ставлення кожної особистості до цього процесу і в залежності від успіху в подоланні перешкод на шляху задоволення потреб, у людини виникають почуття різного характеру [2, с. 22].

Таким чином, розвиток потреб, їхня зміна істотно впливають на емоційні переживання і є специфічною формою відображення навколишнього середовища. З появою нових потреб багатограннішими стають явища і факти навколишньої дійсності, які зацікавлюють особистість, викликають у неї певні емоції, зумовлюють певне емоційне ставлення. Саме знаходячи емоційний відгук особистості, інтерес тісно пов'язаний з потребою, є передумовою дійових відносин людини, що і веде до пізнавальної активності, ініціативи і самостійності у вирішенні поставлених цілей.

Наведені приклади дають змогу зробити висновок, що потреби виникають тільки у процесі самої діяльності, проте одночасно стають її передумовами, внутрішнім джерелом, а їхній характер та засоби задоволення не постійні, вони змінюються. Оскільки пізнавальні потреби дітей шкільного віку значно розширюються, то деякі потреби школярів (пізнання, діяльності, спілкування, самоствердження) мають, на наш погляд, вагомое значення для формування і розвитку інтересу до навчальної діяльності, і все це визначає також якість діяльності, яка зумовлена ставленням учнів до неї, та передбачає самодіяльність, що проявляється в пізнавальній активності.

Наголошуючи на потребах та інтересах, В. І. Лозова визначає їх як одних з внутрішніх стимулів пізнавальної активності. Вчена, спираючись на А. Н. Леонтьєва стверджує: "Передумовою будь-якої діяльності є та чи інша потреба, бо вона являє собою необхідність кожної людини в певних умовах, які забезпечують її життя і розвиток. Система потреб, мотивів відбивається в інтересах, які виступають своєрідною орієнтацією людини в її зв'язках з дійсністю. Інтерес є формою виявлення потреб, він детермінований мотивами діяльності, тому виявляє і потреби, і мотиви, і в той же час стає метою" [3, с. 13-14]. Особливу увагу вчена звертає на пізнавальний інтерес: "Сталі пізнавальні інтереси забезпечують активну діяльність школярів, тому в процесі навчання пізнавальний інтерес вступає у протиріччя з тим запасом знань, яким володіє учень" [3, с. 28]. Це і викликає внутрішню потребу задовольнити інтерес у пізнавальній діяльності. Звідси відсутність потреби породжує відсутність активності, і водночас без активності людини не виникають і потреби. Те саме відбувається і з інтересом як формою виявлення потреби (чи зв'язку між потребами і об'єктами, що мають їх задовольняти). Тому пізнавальна активність людини передбачає певний психологічний стан, який зумовлюється її потребами, мотивами,

інтересами, а створення таких умов у навчанні, які б сприяли формуванню у школярів пізнавального інтересу є важливою передумовою підвищення якості навчання та всебічного розвитку особистості.

Аналізуючи пізнавальні інтереси учнів, В. Б. Бондаревський зазначає: "Пізнавальні інтереси виникають під впливом різноманітних факторів і можуть мати різний зміст, глибину, напрям, стійкість та ін. В психології прийнято розрізняти епізодичні і постійні інтереси. Перші виникають епізодично в процесі діяльності (читання статті, книжки, слухання лекції, пояснення уроку та ін.) і згасають з її закінченням. Другі характеризуються стійкістю, не залежать від конкретної ситуації і пробуджують людину до діяльності при будь-яких обставинах у тій сфері, що її цікавить" [1, с. 14-15]. Таким чином, під час навчання необхідно першочергово дбати про виховування загального інтересу до навчання у кожного школяра, тому що пізнавальні інтереси можуть бути пов'язані як з розширенням загального світогляду в різних сферах знань, так і з поглибленням знань у певній галузі, конкретній темі тощо. Водночас зазначимо, що аналізуючи стійкість і глибину пізнавального інтересу, важливо враховувати, яке місце він займає в розвитку особистості.

Глибоке проникнення в сутність процесу формування і розвитку особистості дитини, підлітка, старшокласника, всебічне вивчення причин появи чи відсутності у них інтересу до знань – основа, що допомагає успішному вирішенню проблеми пізнавальної активності школярів, породженої пізнавальним інтересом. Зазначимо, що вікові особливості учнів відіграють важливу роль у виборі методів навчання при формуванні пізнавального інтересу, адже вік чи віковий період мають свою структуру і динаміку.

Досліджуючи цю проблему, Г. І. Щукіна визначає інтерес як складне ставлення до предметів і явищ навколишньої дійсності, прагнення людини до всебічного, глибокого вивчення та пізнання їх. Включення школяра в різносторонню діяльність, яка здатна задовільнити його духовні потреби, реалізувати індивідуальні здібності – найважливіший фактор розвитку особистості, формування її інтересів [4, с. 52-53].

Отже, інтерес має не лише інтелектуальне спрямування – він є стимулятором дії, зосередженої на пошук ефективних способів пізнання, а часто і практичного завдання, адже впливаючи на інші психічні процеси, має властивість скеровувати діяльність людини у певному напрямі. Тому він активно сприяє розвитку таких цінних якостей особистості, як цілеспрямованість, наполегливість у досягненні поставленої мети.

На основі аналізу різних підходів до градації інтересу, були виділені такі ступені пізнавальної спрямованості особистості, кожна з яких є на категорію вища за попередню (за Л. В. Ялишевою): цікавість, допитливість, пізнавальний інтерес, пізнавальна активність. Дані стадії мають власні характеристики, які і вказують на певні відмінності між ними: 1) цікавість

розглядається як елементарна стадія вибраного відношення, яка зумовлена суто зовнішніми, часто несподіваними обставинами, які привертають увагу людини; 2) допитливість має на увазі намагання людини проникнути за межі побаченого, що супроводжується радістю пізнання, задоволенням від діяльності; 3) пізнавальний інтерес характеризується чітким вибраним напрямом на навчальні предмети, мотивацією, проникненням особистості у зв'язки, відношення, закономірності пізнання; 4) найвищим рівнем пізнавального інтересу виступає пізнавальна активність, як вміння учнів реалізувати теоретичні положення, засвоєнні в результаті самостійної науково-дослідницької діяльності, в певних життєвих ситуаціях [5; с. 24-25]. Отже, з таких позицій ми розглядаємо формування інтересу до навчальної діяльності як об'єкта інтересу школярів. Дані стадії пізнавального інтересу досить загально зображають тенденції його розвитку. В реальному процесі шлях, яким проходить пізнавальний інтерес, характеризується набагато складнішими рівнями, на яких одна стадія ніби проникає в іншу, виростає з іншої чи знаходиться поруч. Водночас вчитель може спостерігати, на якій стадії розвитку інтересу до пізнання перебуває учень чи продуктивною є його діяльність. Саме пізнавальний інтерес є тим чинником, який може з'ясувати вплив усіх затрачених у навчальному процесі сил. Адже все те, що схвилювало учнів чи залишило байдужими, наскільки якісно виконувалися запропоновані завдання і, які особистісні зусилля були прикладені, як емоційно й інтелектуально напружено відбувалась діяльність учнів – дозволяє зробити певні висновки про можливість позитивного впливу на них навчального процесу. Таким чином, один з найважливіших показників пізнавального інтересу, який може побачити вчитель без особливих зусиль, – це пізнавальна активність школяра, в якій збираються всі прояви пізнавального інтересу.

Висновки. Пізнавальні потреби, мотиви, інтереси учнів є внутрішніми стимулами навчально-пізнавальної активності. Процес задоволення пізнавальної потреби здійснюється як пошукова пізнавальна активність, спрямована на відкриття невідомого. В процесі навчання, навчально-пізнавальна активність завершується розв'язанням навчального завдання. Умовами конкретного завдання, особливостями спілкування вчителя з учнями і учнів між собою породжується пізнавальна потреба, що виникає ситуативно, – це і є пізнавальна мотивація. З пізнавальними потребами і мотивами тісно пов'язана мета навчально-пізнавальної діяльності. Мета – це функція потреб: учень передбачає кінцеву мету залежно від них. Активність неможлива без мети, оскільки вона виявляється уже в постановці мети. Саме мета конкретизує потребу.

Отже, інтерес до навчально-пізнавальної діяльності є формою виявлення пізнавальних потреб і мотивів. Таким чином всі названі компоненти навчання вимагають пізнавальної активності у діяльності, що свідчить про складність даного психолого-педагогічного явища.

Особистість, реалізуючи певні потреби, інтереси в конкретній діяльності, виявляє свої певні якості, серед яких і пізнавальна активність. Всі ці якості поступово розвиваються і відокремлюються, створюючи певну структуру особистості, що дає змогу визначити пізнавальну активність як рису особистості, котра проявляється у пізнавальній діяльності, готовності до самостійної діяльності і свідомості вибору оптимальних шляхів для досягнення мети пізнання.

Використана література:

1. *Бондаревский В. Б.* Воспитание интереса к знаниям и потребности к самообразованию: Кн. для учителя / В. Б. Бондаревский. – М. : Просвещение, 1985. – С. 14-15.
2. *Киричук О. І.* Навчальні інтереси молодших школярів / О. І. Киричук. – К. : Рад. школа, 1982. – С. 16-22.
3. *Лозова В. І.* Пізнавальна активність школярів: спецкурс з дидактики: навч. посіб. / В. І. Лозова. – Х. : Основа, 1990. – С. 13-28.
4. *Щукина Г. И.* Педагогические проблемы формирования познавательных интересов учащихся / Г. И. Щукина. – М. : Педагогика, 1988. – С. 52-53.
5. *Ялышева Л. В.* Формирование познавательного интереса школьников / Л. В. Ялышева // Красзнавство. Географія. Туризм. – 2006. – № 21 – 22. – С. 24-25.

ТЕРЛЕЦКАЯ Л. П. *Познавательный интерес как решающий компонент деятельной активизации учащихся.*

В статье проанализировано интерес как решающий компонент познавательной активности учащихся. Рассмотрено связь между мотивами, потребностями, стойкими интересами, что стимулирует личность к исследовательной и познавательной активности, углубления знаний, творческого отношения к учебе.

Ключевые слова: *мотив, потребность, интерес, познавательная активность.*

TERLETS'KA LESIA. *Cognate interest as a determinant of pupils' cognate activity.*

The interest as a determinant of pupils' cognate activity is analysed in the article. The relation between motives, needs and steady interests, which stimulate personality to research and cognate activity, extension of knowledge, creative attitude to studies are observed.

Keywords: *motive, need, interest, cognate activity.*

УДК 37.1

Туркмен Н. М.
Университет имени Реджеп Таййип Эрдоган
г. Ризе, Турция

СРАВНЕНИЕ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ПРОГРАММ В ОБЛАСТИ ЗДОРОВЬЯ В ТУРЦИИ, ИРЛАНДИИ И АМЕРИКЕ

Целью данного международного сравнительного исследования является проведение сравнительного анализа характера обучения проблемам здоровья в учебных программах бакалавриата педагогики в начальных классах и классного руководства в Турции, Ирландии и Соединенных Штатах Америки (штат Калифорния). Было выяснено, что в Турции нет